

**Ислом арконларининг
бешинчи рукни
- Ҳаж ва аҳкомлари -**

«Ислом арконларининг мухтасар шарҳи»
китобидан иқтибос

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

**Тўпловчи ва нашрга тайёрловчи:
Аҳли илмлар гуруҳи
Текширган ва муқаддима ёзган:
Аллома Абдуллоҳ Жибрийн**

**Таржима: Абу Жаъфар Бухорий
Таҳрир: Абу Абдуллоҳ Шоший**

الركن الخامس من أركان الإسلام - الحج وأحكامه -

مقتبس من كتاب " المختصر في شرح أركان الإسلام "

[الأوزبكي – Uzbek – Ўзбекча]

جمع وإعداد: بعض طلبة العلم
راجعه وقدم له: الشيخ عبد الله بن
عبد الرحمن الجبرين

ترجمة: أبو جعفر البخاري
مراجعة: أبو عبد الله الشاشي

БЕШИНЧИ РУКН: ҲАЖ

Таърифи:

«Ҳ» ҳарфи фатҳали (Ҳаж) ёки касрали (Ҳиж, дея) ўқилади.

«Ҳаж»нинг луғавий маъноси: «қасд қилиш» демакдир. Бу сўз бир иш учун ва уни кетма-кет қилиш учун истеъмол қилинади.

«Ҳаж»нинг шаръий маъноси: «Азиз Қуръон ва покдомон суннат баён қилган махсус амалларни адо этиш учун Аллоҳнинг Ҳаром (ҳурматланган) уйини қасд қилиш» демакдир. Бу амаллар куйида зикр қилинади.

Ҳажнинг ҳукми

Ҳаж — ҳаж қилиш йўлига қодир бўлган барча мусулмон эркагу аёлга фарздир. Унинг фарзлиги Қуръон, суннат ва уламолар ижмоъси билан собит бўлган.

Қуръони Каримда Аллоҳ таоло шундай деди:

﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ

غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾

«Ва йўлга қодир бўлган кишилар зиммасида Аллоҳ учун мана шу уйни ҳаж-зиёрат қилиш бурчи бордир. Кимда-ким кофир бўлса (яъни Каъбани зиёрат қилиш фарз эканини инкор қилса), **бас, албатта**

Аллоҳ бутун оламлардан беҳожат бўлган зотдир» (Оли Имрон: 97).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дедилар: «Ислом беш нарса асосига асосланган: «Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқдир ва Муҳаммад Аллоҳнинг элчисидир», дея гувоҳлик бериш, намозни тўқис адо этиш, закотни бериш, Уй (Каъба)ни ҳаж қилиш ва рамазон рўзасини тутиш» (Муттафақун алайх).

Мусулмонлар ҳажнинг фарз экани ҳамда унинг Ислом рукнларидан бири, диннинг бир парчаси экани ва унинг фарзлигини инкор этган одам муртад бўлишига ижмоъ қилганлар.

Уламолар ҳажнинг умр давомида бир марта фарз, ундан ортиқчаси эса нафл эканига ижмоъ қилганлар. Фақат, биров ҳаж қилишни назр қилса, ўша назрини амалга ошириши ҳам фарздир.

Абу Ҳурайра разияллоҳу анҳу айтди: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга хутба қилар эканлар: «Ҳой одамлар, Аллоҳ сизларга ҳаж қилишни фарз қилди, бас, ҳаж қилингиз!» — дедилар. Бир одам: Ҳар йилими?, — деб савол берганида жим қолдилар. Ҳалиги одам саволини уч марта такрорлади. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Агар: «Ҳа» десам эди фарз бўлар ва сизлар (уни адо этишга) қодир бўлмас эдинглар!» — дедилар. Сўнгра: «Мени, сизларни қўйган ҳолатимдан ортиқчасига зўрламанглар! Сизлардан олдин яшаб ўтган кимсаларни саволларни кўп беришлари ва пайғамбарларига хилоф қилишлари ҳалок қилди. Мен сизларни бирон нарсага буюрсам, уни қодир бўлганингизча қилингиз! Агар сизларга

таъқиқласам, ундан воз кечингиз!» — дедилар (Имом Муслим ривояти).

Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳумо айтди: «Бизга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хутба қилар экан: «Ҳой одамлар, ҳаж қилиш сизларга фарз қилинди», — дедилар. Акраб ибн Ҳобис ўрнидан турди ва: Ҳар йилими, ё Расулуллоҳ?, — деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Агар: (Ҳа), десам фарз бўларди. Фарз бўлса сизлар қодир бўлмас эдингиз. Ҳаж (умр давомида) бир марта (фарздир). Ким ортиқча қилса, нафлдир», — деб жавоб бердилар» (Саҳиҳ ҳадис. Имом Аҳмад, Абу Довуд, Насоий ва бошқалар ривояти).

Ҳажнинг фазилатлари

Аллоҳ таоло ҳаж ибодатини адо этишга рағбатлантириб, у учун тайинланган буюк ажру савобларни баён қилдилар. Булар қуйидаги ҳадисларда ўз аксини топгандир:

1 — Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Ҳаж қилган ва (ҳаж асносида) жимо ва гуноҳ қилмаган одам, гуноҳларидан онасидан туғилган кундагидек фориғ бўлади» (Муттафақун алайх).

2 — Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Умра умрагача ораларида бўлган (гуноҳларга) каффоратдир. Гуноҳга йўл қўйилмай қилинган ҳажнинг мукофоти — жаннатдир» (Муттафақун алайх).

3 — Амалларнинг энг афзали қайсидир? — дея берилган саволга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Аллоҳга иймон келтириш», — дея жавоб бер-

дилар. — Сўнгра-чи? — дейилганида: «Сўнгра, Аллох йўлида жиҳод қилиш», — деб жавоб бердилар. — Сўнгра-чи?, — дейилганида: «Сўнгра, гуноҳга йўл қўйилмай қилинган ҳаж!» — деб жавоб бердилар (Муттафақун алайх).

4 — Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Ҳаж ва умрани давомий қилингиз. Чунки улар босқон темир, кумуш ва олтиннинг кирларини кетказганидек фақирлик ва гуноҳларни кетказади. Гуноҳга йўл қўйилмай қилинган-мабрур ҳажнинг мукофоти — жаннатдир!» (Саҳиҳ ҳадис. Имом Аҳмад, Термизий ва Насоий ривояти).

Бундан бошқа ҳадислар ҳам талайгина.

Ҳажнинг фарз бўлиш шартлари

Ҳажнинг фарз бўлиши учун қуйидаги шартлар мавжуддир:

- 1 — Муслмонлик.
- 2 — Балоғат ёшига етиш.
- 3 — Оқил бўлиш.
- 4 — Ҳур (озод) бўлиш.

Буларнинг далиллари намоз ва рўза ҳақидаги мавзуларда айтиб ўтилди.

- 5 — Қодир бўлиш. Аллох таоло айтди:

﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾

«Ва йўлга кодир бўлган кишилар зиммасида Аллоҳ учун мана шу уйни ҳаж-зиёрат қилиш бурчи бордир» (Оли Имрон: 97).

ҲАЖНИНГ РУКНЛАРИ

Ҳажнинг рукнлари тўртта бўлиб, улар: эҳром боғлаш, Арафот тоғида туриш, тавоф ва саъй қилиш. Бу рукнлардан биронтаси қилинмаса, ҳаж бекор бўлади.

Биринчи рукн: ЭҲРОМ БОҒЛАШ

Эҳром — ҳаж ва умра ибодатларини қилишга киришиш ниятидир. Ниятни кийимларни ечиш ва талбия айтишга боғлаб қилинади. Эҳром уч мақсад: таматтуъ, қирон ва ифрод ҳажлари учун боғланади.

«Таматтуъ»нинг маъноси: мусулмон ҳаж қилиш рухсат берилган ойларда фақат умра учунгина эҳром боғлайди. У, Маккага етиб келгач умра учун тавоф ва саъй қилади, сочларини қирдиради ёки қисқартиради. Тарвия (зулҳижжанинг саккизинчи) куни эса фақат ҳаж учун эҳром боғлайди-да, ҳажнинг бутун ибодатларини адо этади. Таматтуъ ҳажини қилаётган мусулмон Мас-жидул Ҳаромда яшамаётган бўлса, қурбонлик қилади.

«Қирон»нинг маъноси: мусулмоннинг мийқотдан ёки умрага эҳром боғлаган бўлса тавоф қилишга киришмасидан илгари умра ва ҳаж учун эҳром боғлашидир. Бу одам умрага боғлаган эҳромидан чиқмай, ўша умрасининг тавофига киришишдан илгари ҳаж қилишга ният қилади ва Ҳайит куни тошларни отиб, сочларини қирдирмагунича эҳромидан чиқмайди.

Қирон ҳажига ният қилган одам ҳам таматтуъ ҳажига ният қилган одам каби қурбонлик сўяди.

«Ифрод»нинг маъноси: мусулмон фақатгина ҳаж қилиш учун эҳромга кирази ва ҳайит куни тошларни отиб, сочларини кирдирмагунича эҳромидан чикмайди. Ифрод ҳажини қилаётган одам қурбонлик сўймайди.

Эҳромнинг фарзлари, суннатлари ва таъқиқлари

А) Эҳромнинг фарзлари:

Эҳромнинг фарзлари — бирини тарк қилса, тарк қилган одамнинг қон чиқариши ёки қон чиқаришга кучи етмаса, ўн кун рўза тутиши зарур бўлган амаллардир. Улар қуйидагилардир:

1 — Мийқотда эҳром боғлаш

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаж ва умра ниятини қилган одамнинг Маккага эҳром боғлабгина ўтиши керак бўлган жойларни белгилаб қўйганлар. У жойлар:

- Зулхулайфа

Бу жой ҳозирги кунда Абу Алий деб аталади. Бу, мадиналиклар ва Мадинадан қуруқлик ва ҳаво йўлларида кесиб ўтадиган одамларнинг мийқотидир.

- Жухфа

Жухфа — соҳил йўлидаги қадимги қишлоқ бўлиб, унинг осорлари ҳозирги кунда қолмаган. Одамлар бугунги кунда унинг ўрнига Робиғдан эҳром боғлай-

дилар. Бу — мисрлик, шомлик ва улар тарафидан куруклик, денгиз ва ҳаво йўллари билан Маккага келаётганларнинг мийқотидир.

- Яламлам

Яламлам — ҳозирги кунда Саъдийя деб аталган тоғдир. У, яманликлар ва улар томонидан келаётган мусулмонларнинг мийқотидир.

- Қорнул-манозил

Қорнул-манозил (ҳозирги кунда) Сайл деб аталади. У — наждликлар ва улар томондан куруклик ва ҳаво йўллари орқали Маккага келаётганларнинг мийқотидир.

- Зотул-ирқ

Зотул-ирқ — ироқликлар ва улар томондан куруклик ва ҳаво йўллари орқали келаётганларнинг мийқотидир.

- Мийқот билан Макка чегаралари оралиғидаги минтақаларда истиқомат қилаётган одам ўз хонадонидан ҳаж ёки умра учун эҳром боғлайди. Макка шаҳрининг чегаралари ичида истиқомат қилаётган одам эса, умра қилиш учун Ҳилл (Ҳарам чегаралари)га чиқиб, ўша ерда эҳром боғлайди. Ҳаж учун эса, Маккадан эҳром боғлайверади.

Бунинг далили Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоху анхумо нақл қилган ушбу ҳадисдир: «Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам мадиналиклар учун Зулхулайфани, шомликлар учун Жухфани, наждликлар учун Қорнул-манозилни, яманликлар учун Яламламни мийқот ўлароқ белгиладилар. Улар ўша минтақалар ва

уларни ҳаж ва умра ниятида босиб ўтаётган бошқалар учундир. Мийқотдан кейинги (минтақаларда яшаётган) кимса ўз хонадонидан эҳром боғлайди. Бинобарин, маккаликлар Маккадан эҳром боғлайдилар» (Муттафақун алайх).

Дикқат: юқорида қаламга олинган мийқотлар макон маъносида бўлиб, ҳаж қилиш учун бундан бошқа вақт мийқотлари ҳам бордир.

Вақт мийқотлари — Аллоҳ таоло қуйидаги оятида зикр қилган ойлардир:

﴿ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ ﴾

«**Ҳаж** (мавсуми) **маълум ойлардир**» (Бақара: 197). Бу ойлар — шаввол, зулқаъда ойлари ва зулҳижжа ойининг (биринчи даҳаси) ўн кунидир. Биров ҳаж учун бу ойлардан олдин эҳром боғласа, эҳроми жоиз эмасдир. Ҳолбуки, зулҳижжа ойининг ўнинчи кечасининг тонгги отишидан илгари эҳром боғлаб Арафотда турган кимсанинг ҳажи раводир.

2 — Кийим киймаслик

Эҳром боғлаган одам либос, кўйлак ва узун авра тўнларни киймайди, салла ўрамайди, бошини бирон нарса билан ўрамайди, қўнжли пойафзал, пайпоқ, заъфарон ва равс (атир) сурилган кийимларни киймайди. Чунки Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: «Эҳромдаги одам кўйлак киймайди, салла ўрамайди, иштон, авра тўн, заъфарон ва атир сурилган кийимларни, қўнжли пойафзални киймайди.

Ковуш топа олмаса маҳсининг тўпиқ тарафини кесиб, ошиқдан паст қилиб кийсин!» (Муттафақун алайх).

Эҳромга кирган аёл эса юзидаги ниқоби ёки чимматини чиқаради, қўлқопларини ечади. Ўзига яқин жойдан номаҳрам эркаклар ўтаётганида юзини рўмоли билан тўсишининг ва рўмолнинг унинг юзига тегишининг зарари йўқдир. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «(Эҳромдаги аёл) ниқоб тақмайди ва қўлқопларни киймайди», деганлар (Имом Бухорий ривояти).

Б) Эҳромнинг суннатлари

1 — Эҳром учун ғусл қилиш

Ҳайз ва нифос қони келаётган аёллар ҳам ғусл қилаверадилар. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Нифос ва ҳайз қони келаётган аёллар ғусл қиладилар ва Каъба тавофидан бошқа барча ҳаж ибодатларини(нг барчасини) қилаверадилар. Поклангачгина тавоф қиладилар», — деганлар (Саҳиҳ ҳадис. Имом Аҳмад, Термизий ва Насоий ривояти). (Хаттобий раҳимахуллоҳ: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳайз ва нифос қони келаётган аёлларни ғусл қилишга буюрган эканлар, пок одамларнинг ғусл қилишлари авлороқдир» деган).

2 — Тоза изор (лунги) ва ридони кийиш (ридо: елкага ташланадиган газмол)

Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анхумо айтди: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзлари ва асҳоблари сочларини тараб, ёғ суриб, изор ва ридо-

ларини боғлаганларидан сўнг Мадинадан йўлга чиқдилар» (Имом Бухорий ривояти).

3 — Тирноқ, мўйлаб, қўлтиқ ости ва аврат тукларини олиш

Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай қилганлар. Зеро эҳром муддати кўпинча узайиб кетади ва эҳромдаги одам бундай муддат ичида қийналиб кетади ва эҳромлик пайтида уларни олиш таъқиқланади.

4 — Фарз ва нафл намоз ўқигандан сўнгра эҳром ниятини қилиш.

5 — Ниятдан сўнгра талбия айтиш

Талбия қуйидагичадир:

((لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ
وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ))

(Аллоҳим, амрингга мунтазирман! Амрингга мунтазирман! Сенинг шеригинг йўқдир. Амрингга мунтазирман! Дарҳақиқат, ҳамдлар, неъматлар ва эгадорлик Сенингдир! Сенинг шеригинг йўқдир!).

Эркақлар талбияларни товушларини кўтариб айтадилар. Аёллар эса ёнидаги одам эшитадиган даражада паст товушда айтадилар. Талбияни кўп ва такрор айтиш, дуолар қилиш, унинг ортидан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга салавот айтиш мустаҳабдир.

В) Эҳром таъқиқлари

Эҳром таъқиқлари — ҳаж ёки умра учун эҳром боғлаган одамга ман қилинган амаллардир. Улар:

1 — Соч ва тананинг бошқа жойларидаги тукларни олиш

2 — Қўл ва оёқ тирноқларини олиш.

3 — Бошни, бошга бевосита ёпишиб турадиган нарса билан ўраш.

4 — Тикилган нарсани кийиш.

Бундан мақсад, тананинг бирор аъзоси бичимида (енг, ёқа, пойча каби) тикилган ёки жубба, тўн ва бошқа нарсалар.

5 — Эҳром ниятини қилинганидан сўнгра кийим, тана ва бошқа нарсаларга атир суриш (ёки дезодорант ёки деодорант сепиш).

Ушбу беш нарсадан биронтасини қилган одам фидя бериши керак. Фидя — уч кун рўза тутиш ёки ўнта мискиннинг қорнини тўйдиришдир. Ҳар бир мискинга бир мудд буғдой берилади. Ёхуд Аллоҳ таолонинг куйидаги қавлига кўра қўй сўяди:

﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ

أَوْ نُسْكَ﴾

«Энди агар сизлардан (хожилардан) кимдир касал ёки бошида бирон дарди бўлса (шу узр билан эҳромда турган ҳолида сочини кирдирса), у ҳолда (уч

кун) рўза тутиш ёки (ўнта мискинга) садақа бериш ёхуд (бир кўй) сўйиш билан эваз тўласин!» (Бақара: 197).

6 — Овни ўлдириш

Бу ерда ов қилинаётган ҳайвоннинг гўшти ҳалол бўлган ҳайвон эканини унутмаслик керак. Бунинг далили Аллоҳ таолонинг ушбу оятидир:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ ﴾

«Эй мўминлар, эҳромда бўлган чоғингизда бирон овни ўлдирманг!» (Моида: 95).

Овни қасддан ўлдирган одамнинг жаримаси, Аллоҳ таолонинг куйидаги оятида баён қилинганидек, ўша ов катталигидаги чорва молларидан бирини сўйишдир:

﴿ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ ﴾

«Сизларнинг орангиздан ким қасддан бирон овни ўлдирса, (унинг зиммасида) чорва молларидан ўлдирган ови баробарида жазо бордир ...» (Моида: 95).

Ёки, ўша сўйиладиган жонлиқ қийматини овқат қилиб мискинларга бўлиб бериш ёхуд ҳар мискинга бериладиган таом бадалига бир кундан рўза тутиш. Бу жарималар ўлдирилган овдек катталиқда бирон чорва моли мавжуд бўлганида берилади. Чорва моли мавжуд бўлмаса, унинг қийматини чиқаради ва уни мискинларга таом сифатида бўлиб беради. Унинг ҳам имкони

бўлмаса, ҳар бир мискин бадалига бир кундан рўза тутади.

7 — Жинсий алоқа даракчилари бўлмиш ўпиш ва бошқа ҳаракатлар

Бунинг далили ушбу оятдир:

﴿ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ

وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ﴾

«**Ҳаж** (мавсуми) маълум ойлардир. (Яъни Шаввол, Зулқаъда ва Зулҳижжа ойининг ўн куни). **Бас, ким шу ойларда ўзига ҳажни фарз қилса** (ҳаж қилишни ният қилса), **ҳаж давомида** (жуфтига) **яқинлашмайди, гуноҳ ишлар, жанжал-сурон қилмайди**» (Моида: 95).

Жинсий алоқа эса ҳажни бекор қилади. Бироқ, ҳожи ўз ҳажини охиригача бекаму-қўст адо этади. Шундай бўлсада, унинг битта туя сўйиши ва келгуси йили ҳажининг қазосини қилиши фарз бўлади. Ҳолбуки, Умар ибн Хаттоб, Алий ибн Абу Толиб ва Абу Ҳурайра разияллоҳу анҳумлардан ҳаж учун эҳром боғлаган ва хотини билан жинсий алоқа қилган одам ҳақида сўралганида: «Иккиси ҳам ибодатларида давом этаверадилар ва келгуси йили ҳаж қиладилар ва ҳажларида қурбонлик сўядилар», — деб жавоб бердилар (Имом Молик «Мувааттоъ»да ривоят қилди).

ИККИНЧИ РУКН: ТАВОФ

Тавоф — Каъба атрофида етти марта айланишдир.

Тавоф турлари:

1 — Қудум (илк келиш) тавофи

2 — Ифоза тавофи

Бу тавоф ҳаж рукнларидан бири бўлиб, уни қилмаган одамнинг ҳажи бекор бўлади.

3 — Вадъ-Видолашув тавофи

Бу, ҳожи (ёки умрачи) Маккадан чиқар экан қиладиган охирги ибодат бўлиб, ҳажнинг вожибларидан биридир. Ким Видолашув тавофини қилмаса кон чиқариши (қурбонлик сўйиши) керак.

4 — Нафл тавоф

Тавофнинг шартлари, суннатлари ва одоблари бўлиб, қуйида уларни қаламга оламиз.

Тавофнинг шартлари

1 — Ният.

Ният — қалбнинг Аллоҳ таолога итоат ва розилик умидида тавоф қилишга азм қилишидир.

2 — Катта ва кичик ҳадаслар ҳамда нажосатдан пок бўлиш.

Бу ҳақда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: «Уй (Каъба)ни тавоф қилиш — намоздир. Бироқ, Аллоҳ таоло тавофда гапиришга

рухсат берди» (Саҳиҳ ҳадис. Термизий, Ҳоқим ва бошқалар ривояти).

3 — Юқоридаги ва қуйидаги ҳадисга биноан авратнинг ёпиқ бўлиши.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Бу йилдан сўнгра мушрик ҳаж қилмайди ва Уй (Каъба)ни яланғоч одам тавоф қилмайди», — дедилар (Муттафақун алайҳ).

4 — Жобир ибн Абдуллоҳ разияллоҳу анҳунинг қавлига биноан, тавофнинг Ҳажарул Асваддан бошланиб, унга келиб тугайдиган етти айланишдан иборат бўлиши:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккага келгач Ҳажарул Асвад олдига бориб, уни ўпдилар ва (Ҳажарул Асвадни) ўнг тарафларига олиб, (елкаларни ҳаракатлантириб) уч марта оддий юришдан кўра шитоб, тўрт марта эса (оддий) юриб тавоф қилдилар» (Имом Муслим ривояти).

5 — Каъба тавоф қилаётган одамнинг чап томонида бўлиши.

6 — Тавофнинг узок бўлсада масжиднинг ичида бўлиши.

7 — Тавофнинг Каъбанинг ташқарисида бўлиши.

Тавофини Ҳижри Исмоил ичидан қилса, тавофи тавоф ҳисобланмайди. Чунки, Ҳижри Исмоил ва Шозирвон (Каъбапўшнинг ҳалқалари қўйиладиган ва

Каъбанинг пойдеворига ёпишган бино), Каъбадан ҳисобланади.

8 — Айланишларни пайдар-пай қилиш.

Бирон узр сабабли айланишлар орасини узилса, зарари йўқдир.

Тавофнинг суннатлари

1 — Тавофни бошлар экан Ҳажар Асвад рўпарасида туриш, имкони бўлса уни ўпиш, имкони бўлмаса ўпгандан кейин, қўл ёки асо билан силаш ёки Ҳажарул Асвад томонни (қўл билан) кўрсатиш.

Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай қилганлар.

2 — Тавофнинг бошидан охиригача изтибоъли бўлиш.

Изтибоъ — (эхром) ридо(си)нинг ўртасини ўнг қўлтиқ остига, икки учини эса чап елканинг устига қўйишдир. Тавоф тугаганидан кейин ридонинг учларини тавофдан аввалги ҳолатига қўйилади.

3 — Рамл.

Рамл — қодир бўлган эркакларнинг биринчи уч айланишда майда қадамлар билан шитоб юришларидир. Қолган тўрт айланишда рамл йўқдир, одатдагидек юрилади. Рамл эркакларга хос бўлиб, хотин-қизлар майда қадамлар билан шитоб юрмайдилар.

Изтибоъ ва рамл — Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатлари билан собитдир.

4 — Рукнул Ямонийни ҳар тавофда силаш, ўпмаслик.

Агар силаш имкони бўлмаса, эҳромдаги одам тирбандликка сабаб бўлмаслиги керак. Агар силаш имкони бўлмаса, унга қўл билан ишора қилиш машруъ эмасдир.

5 — Эҳромдаги одам рукнул Ямоний билан Ҳажарул Асвад оралиғида:

((رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ))

«Роббимиз, бизга Дунёда ҳам, Охиратда ҳам яхшиликлар ато эт ва жаҳаннамдан паноҳ бер!» — дейди.

6 — Мултазамда дуо қилиш.

Мултазам — Каъбанинг эшиги билан Ҳажарул Асвад оралиғидаги жойдир. Бу ҳам Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг қилган ишлари ичида собит бўлгандир.

7 — Эҳромдаги одамнинг еттинчи тавофни тугатгач Иброҳим мақомига бориб:

﴿ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ ﴾

«... ва Иброҳимнинг (Каъбатуллоҳни бино қилаётган вақтида) турган ўрнини намозгоҳ қилиб олинг» (Бақара: 125) оятини ўқийди ва мақомни ўзи билан Каъба ўртасига олиб, мақомнинг орқасида икки ракаат намоз ўқийди.

Биринчи ракаатда Фотиҳа сурасидан сўнгра «Кул яа айюҳал каафирувн», иккинчи ракаатда эса «Кул хуваллоҳу аҳад» сураларини зам қилиб ўқийди.

8 — (Иброҳим мақомида) ўқилган икки ракаатдан сўнгра Замзам сувидан қониб ичиш.

9 — Агар имкони бўлса, саъй қилинадиган майдонга ўтишдан илгари, Ҳажарул Асвадни силаш учун орқага қайтиш.

Тавофнинг одоблари

1 — Тавоф хушув, ўта диққатлик, Аллоҳнинг азаматини ҳис этиш ва Аллоҳ ҳузуридаги неъматларга рағбат билан бўлиши керак.

2 — Тавоф асносида эҳтиёж бўлсагина гапириш, бўлмаса жим бўлиш. Гапирганда ҳам, фойдали нарсаларни гапириш. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Уй (Каъба)ни тавоф қилиш — намоздир. Фақат, Аллоҳ унда гапиришга рухсат берди. Ким гапирса яхшилиқни гапирсин!» (Саҳиҳ ҳадис. Термизий, Ҳоким ва бошқалар ривояти) ва «Тавоф — намоздир. Тавоф асносида камроқ гапиринглар!» деганлар (Саҳиҳ ҳадис. Табароний ривояти).

3 — Тавоф асносида зикр ва дуони кўп қилиш.

4 — Муслмонларга тил ва ҳаракат билан озор бермаслик.

Учинчи руكن: Саъй

Саъй, ҳаж ва умранинг руكنларидан бири бўлиб, Сафо ва Марва тепаликлари орасида ибодат ниятида бориб-келиш, демакдир. Бунинг далили Аллоҳ таолонинг:

﴿ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ ﴾

«Албатта Сафо ва Марва Аллоҳ (буюрган) маросимлардандир» ояти (Бақара: 158) ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ушбу ҳадисларидир: «Саъй қилинглар! Чунки, Аллоҳ таоло сизларга саъйни фарз қилди» (Саҳиҳ ҳадис. Имом Аҳмад ва бошқалар ривояти).

Саъйнинг шартлари

1 — Ният.

Бунинг далили Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «Амаллар ният биландир» деган қавллари-дир. Мусулмон қилаётган саъйи билан Аллоҳга итоат ва Аллоҳнинг амрларига бўйинсунишни ният қилади.

2 — Саъйнинг соғлом тавофдан сўнгра бўлиши.

Саъй тавофдан илгари қилинмайди.

3 — Саъйни Сафо тепалигидан бошлаб, Марва тепалигида тугатиш.

4 — Бориб-келишнинг етти марта бўлиши.

5 — Саъйнинг саъй учун ажратилган майдонда бўлиши.

Саъйнинг суннатлари

1 — Бирон узр бўлмас экан, саъйнинг тавофнинг орқасидангина қилиш.

2 — Сафо ва Марва тепаликларига чиқиш, таҳлил, такбир айтиш ва ўзи хоҳлаган истакларини дуо ўларок тилга олиш.

3 — Эркаларнинг яшил белги (яшил чироқлар) қўйилган ораликда имкони борича югуришлари, у белгилар ташқарисида оддий юришлари. Хотин-қизлар икки яшил чироқлар оралиғида югурмайдилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Сафо ва Марва тепаликларига чиққанларида:

((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَهُوَ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، أَنْجَزَ وَعَدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَ هَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ))

«Ягона шериксиз Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқдир. Эгадорлик ва ҳамд Унингдир. Ҳолбуки, У барча нарсага қодирдир. Ягона Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқдир. У ваъдасига вафо қилди, қулига ёрдам берди, душманларни Ўзи мағлуб қилди», дея уч мартадан такрорлаганлари ва орада дуо қилганлари осорларда нақл қилинган (Имом Муслим ривояти).

Саъй одоблари

1 — Саъй қилиш учун Аллоҳ таолонинг қуйидаги оятларини ўқиб, Сафо дарвозасидан чиқиш:

﴿ إِنَّ الصَّافَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴾

«Албатта Сафо ва Марва Аллоҳ (буюрган) маросимлардандир. Бас, ким ҳаж ёки умра қилса, у икки тоғ орасида саъй қилишининг гуноҳи йўқдир. Ва ким ўз ихтиёрига яхшиликини ният қилса, бас, албатта Аллоҳ шукр қилгувчи (тақдирловчи) ва билгувчидир» (Бақара: 158).

2 — Саъй қилаётган одамнинг таҳоратли бўлиши.

3 — Саъйни, ўзини қийнамаган ҳолатда юриб қилиш.

4 — Зикр ва дуони кўп қилиш.

5 — Мусулмонларга нисбатан мулоим бўлиш, уларга хатти-ҳаракат ва тил билан озор беришдан сақланиш.

6 — Саъй қилаётган одамнинг (Аллоҳнинг) қалбини ҳидоят қилиб, поклаши ва бутун ишларини ислоҳ қилишини ўйлаб, ҳокисорлиги, Аллоҳ таолога муҳтожлигини юракдан ҳис қилиши.

ТўРТИНЧИ РУКН: АРАФОТ ТОҒИДА ТУРИШ

Бунинг далили Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «Ҳаж — Арафот (тоғида туриш)дир» деган ҳадисларидир (Саҳиҳ ҳадис. Абу Довуд, Насоий ва бошқалар ривояти).

Арафот тоғида туришдан мақсад, ўша жойда зулҳижжа ойининг тўққизинчи куни пешин вақтидан то

Ҳайит куни — зулҳижжа ойининг ўнинчи кунининг тонгига (субҳи)га қадар бўлган замон оралиғида бир лаҳза ёки ундан кўра кўпроқ туришдир. Ҳайит тонгги отгунича Арафотда турмаган одамнинг ҳажи ҳаж эмасдир.

ҲАЖНИНГ ФАРЗЛАРИ

Ҳажнинг фарзлари еттитадир:

- 1 — Мийқотдан эҳром боғлаш.
- 2 — Қуёш ботгунича Арафотда туриш.
- 3 — Ҳайит кунига ўтар кечаси Муздалифада тунаш.
- 4 — Ташриқ кечалари Минода тунаш.
- 5 — Жамарот тошларини отиш.
- 6 — Сочларни қирдириб ёки қискартириб олиш.
- 7 — Вадоъ (Видолашув) тавофи.

Дикқат!

УМРАНИНГ РУКНЛАРИ

Умранинг иккита руки бор:

- 1 — Ҳиллдан эҳром боғлаш.
- 2 — Сочни қискартириб ёки қирдириб олдириш.

Юқорида қаламга олинган ҳаж ва умра руқнларидан биронтасини қилмаган одамнинг ҳажи ва умраси тугалланмаган бўлади. Булардан биронтасини ҳаж ёки умрада тарқ қилган одамнинг Макка шаҳрида фидя-жонлиқ сўйиши ва уни Ҳарам ичида яшаётган мискинларга улашиб бериши, вожибдир. Ўзи эса сўйилган жонлиғининг гўштидан истеъмол қилмайди.

ЭХТИЁЖ ҲИС ЭТИЛГАН МУҲИМ ФЙДАЛАР

Биринчи: ҲОЖИ ТАРВИЯ КУНИ НИМАЛАР ҚИЛАДИ?

Тарвия — зулҳижжа ойининг саккизинчи куни таматтуъ ниятида умрасини тугатиб эҳромдан чиққан одам, чошгоҳ пайти ҳаж учун эҳром боғлайди. Эҳромга кирар экан умра учун эҳромга кириш пайтида қилган ишларни қилади: тозаланади, ғусл қилади, атир суради, изорни боғлаб, ридони устига ташлаб: «Лаббайкаллоҳумма, ҳажжан!» (Аллоҳим, ҳаж қилиш учун амрингга мунтазирман!) деб ҳаж қилиш учун ният қилади.

[Таматтуъ ҳажига ният қилган одам умра қилар экан: «Лаббайкаллоҳумма, умратан» (Аллоҳим, умра қилиш учун амрингга мунтазирман!) ёки «Лаббайкаллоҳумма, умратан мутаматтиъан илал-умрах» (Аллоҳим, ҳаж қилгунча умра қилиш билан фойдаланиш учун амрингга мунтазирман), — дейди].

Ҳожи эҳромга кирар экан ўзи кутмаган касаллик ёки хавф юзага келишидан хавотир олиб Аллоҳ таолога шарт қўйиб: «Агар ҳажимни давом эттиришимга бирон тўсқинлик пайдо бўлса, пайдо бўлган жой эҳромдан чиқиш жойимдир», — дейди.

(Ҳожи агар эҳромга кираётган пайтида шарт қилган ва касаллик каби ҳажини давом эттиришга бирон тўсик пайдо бўлса, у, ўша жойда эҳромдан чиқиши мумкин. Бироқ, шарт қилмаган ва эҳромдан чиқишга мажбур бўлиб қолса, жонлиқ сўйиши ва келгуси йилда ҳаж қилиши вожиб бўлади).

Сўнгра, талбия айтишга киришади. (Умрада талбия айтиш тавофни бошлагунча, ҳажда эса эҳром боғлаган пайтидан то ҳайит куни жамаротда тош отишни бошлаган пайтгача давом этади).

Таматтуъ ҳажига ният қилган одам ўзи кўнган жойдан, маккаликлар эса Маккадан ҳаж эҳромига кирадилар. Айтиб ўтганларимизнинг барчаси, таматтуъ ҳажига ният қилган одамларга тааллуқлидир. Чунки, кирон ва ифрод ҳажларига ният қилганлар, бу пайтгача мийқотда боғлаган эҳромлари ичида бўладилар.

2 — Барча ҳожилар Минога қараб йўл оладилар. Минода пешин билан аср, шом билан хуфтон намозларини жамламай, қаср қилиб ўқийдилар ва ўша зулҳижжа ойининг тўққизинчи кечаси Минода тунайдилар. У куни тунай олмаса зарари йўқдир.

Иккинчи: ҲОЖИ АРАФА КУНИ НИМАЛАР ҚИЛАДИ?

1 — Зулҳижжа ойининг тўққизинчи куни — Арафа куни куёш кўтарилгач ҳожилар Минодан Арафот тоғи сари сокин, вақор ва талбия билан йўлга тушадилар. Арафот тоғига етиб боргач, унинг чегаралари ичида эканликларига ишонч ҳосил қилишлари керак. Амин бўлгач, Арафот тоғидан тушиш қулай бўладиган ерга жойлашадилар.

2 — Ҳожи куёш заволдан ўтиши билан, имкони бўлса имом билан, пешин ва аср намозларини қисқартириб — қаср қилиб пешин вақтида битта азон ва иккита иқомат (такбир) билан жамлаб ўқийди.

3 — Ҳожи намозни ўқиб бўлгач хушуъ ва қалб хушёрлиги билан қиблага юзланиб зикр ва дуо қилишга берилиб, дуо асносида қўлларини кўтариб ёлборади.

Ҳожилар куёш ботгунича зокирлик, талбия айтиш ва дуо қилишда давом этадилар. Куёш ботгач зикр, истиғфор ва талбия айтиб сокинлик ва вақор билан Муздалифага қайтадилар.

4 — Арафа кунини Арафот тоғида турган ҳожининг унинг чегараларидан куёш ботмай туриб чиқиб кетиши, жоиз эмас. Чунки Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Арафот тоғида куёш ботгунича турдилар ва: «Мендан маносик — ҳаж ибодатларингизни олинглар (ўрганинглар)!» — дедилар (Имом Муслим ривояти).

5 — Куёш ботганидан сўнгра Арафот тоғига етиб борган ҳожининг, у ерда озгина туриши, ҳатто ундан ўтиб бориши ҳам етарлидир. Зеро Арафот тоғида туришнинг вақти ҳайит кунининг тонгги (субҳи)га қадар давом этади. Ҳайит кунининг тонгги отгунича Арафот тоғида турмаган одамнинг ҳажи ҳаж бўлмайди. Бундай одам агар эҳром боғлар экан: «Менга бирон монеъ чикса эҳромдан чиқадиган жойим ўша ердир» деб шарт қўйган бўлса, эҳромидан чиқади ва бирон жарима тўламайди. Агар шарт қўймаган ва Арафотда тура олмаган бўлса, умра қилиб эҳромдан чиқади: Каъбага бориб тавоф ва саъй қилиб, сочларини кирдиради. Агар ўзи билан қурбонлигини олиб келган бўлса, уни сўяди. Келгуси йили эса тугата олмаган ҳажини тугаллайди ва қурбонлик сўяди. Қурбонлик топа олмаса ҳажи асносида уч кун, уйига — она юртига қайтгач эса етти кун рўза тутиб беради.

Учинчи: ҲОЖИ МУЗДАЛИФАДА НИМАЛАР ҚИЛАДИ?

1 — Ҳожилар Муздалифага етиб келгач битта азон ва иккита иқомат (такбир) билан, хуфтон намозини қаср — икки ракаат қилиб, шом ва хуфтон намозларини жамлаб ўқийдилар ва қўниб, Муздалифада кечани ўтказадилар.

2 — Кечанинг ярмида хотин-қизлар ва болалар каби заифалар, кексалар ва уларнинг ҳукмида бўлганлар ҳамда уларга хизмат кўрсатаётган кучли ҳамроҳларнинг Муздалифадан Минога тушишлари жоиздир. Минога етиб келгач узрли ҳожилар Ақаба тошларини отишлари ҳам мумкин. Бироқ, узрли одамларга ҳамроҳлик қилаётган кучли одамлар Ақаба тошларини куёш кўтарилганидан кейингина отадилар.

3 — Ҳамроҳлигида заиф инсонлар бўлмаган ҳожилар Муздалифада тонгга қадар қолиб, ўша ерда бомдод намозини кирган илк вақтларида ўқиб, имконлари бўлса Машъарул Ҳаром (Мино)га бориб, куёш чиққунига қадар зикр ҳамда Аллоҳ таолога дуо ва тазарруъ билан банд бўладилар.

4 — Ҳожилар куёш чиқишидан илгари Мино сари йўлга отланадилар.

5 — Муздалифадан кечанинг ярмига қадар айрилиш жоиз эмас. Кечанинг ярмидан илгари Муздалифадан айрилган ва Муздалифага қайтиб бормаган одам гуноҳкор бўлиб, жаримаси жонлик сўйишдир. Чунки Муздалифада тунаш ҳажнинг фарзларидан ҳисобланиб, энг оз кечалаш кечанинг ярмигачадир.

6 — Муздалифага кечанинг ярмида етиб бориш ёки ундан йўл-йўлакай ўтишнинг ўзи, “оз туриш”га кифоя қилади.

7 — Арафот тоғида турган ва Муздалифага ҳайит куни субҳи маҳалида етиб борган ҳамда бомдод намозини вақтида ўқиган одамнинг ҳажи, раводир. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: «Бизнинг бу (Муздалифадаги бомдод) намозимизда иштирок этган ва биз билан бирга Муздалифада турган ва ундан тушган, бундан аввал Арафотда кундуз ва кеча турган одамнинг ҳажи комил бўлгандир ва эҳромидан чиқар экан сочларини қирдириб ёки қисқартириб олдириши (ҳаж ибодатларини тугатгач қўлтиқ ости ва аврат тукларини қириши) жоиздир» (Саҳиҳ ҳадис. Абу Довуд, Термизий ва бошқалар ривояти).

ТЎРТИНЧИ: ҲОЖИ ҲАЙИТ КУНИ НИМАЛАР ҚИЛАДИ?

Ҳайит — зулҳижжа ойининг ўнинчи кунидир.

1 — Ҳожилар Муздалифадан Минога тушар эканлар Муздалифада ёки йўлда Катта жамаротда отиш учун етгита тош терадилар. Тошлар нўхатдан бир оз катта бўлиши керак. Минога етиб келгач Макка шаҳрига яқин бўлган охириги Ақабанинг етти тошини кетмакет отар экан қўлларини кўтариб: «Аллоҳу акбар!» дейди. Тошларнинг (ҳавз ичига қурилган) устунга тегиши зарур эмас. Аксинча, тошлар тўпланаётган ҳовуз ичига тушиши етарлидир. Агар отилган тош устунга тегиб сапчиб ҳовуз ичига тушмаса, унинг ўрнига бошқа

тошни отиш керак. Отилган тош устунга тегмай ҳовуз ичига тушса, жоиздир.

2 — Ақаба тошларини отиш вақти ҳайит кунига ўтар кечанинг ярмидан, ҳайит кунги қуёшнинг ботишига қадар давом этади.

3 — Ақаба тошларини отган таматтуъ ва қирон ҳажига ният қилган ҳожилар, қурбонлигини сўйверадилар.

4 — Сўйиш вақти ҳайит кунни қуёш чиққанидан то зулҳижжа ойининг ўн учинчи кунининг қуёши ботгунича, яъни ҳайитдан кейинги уч кунгача давом этади. Бу кунлар давомида қурбонликларни кундуз ва кечалари сўйиш жоиз бўлсада, кундузлари сўйиш афзалдир. Қурбонликларни Мино ва Маккада сўйиш афзал бўлсада, Маккада сўйишнинг фойдаси ва манфаати кўпроқ бўлса Маккада, акси тақдирда эса Минода сўйиш афзалдир. Ҳожининг ўз қурбонлигининг гўштларидан истеъмол қилиши, ҳадя бериши ва садақа қилиши мустаҳабдир.

5 — Ҳожи қурбонликни сўйгач сочларининг ҳаммасини ё қирдириб олдиради ёки ёппасига қисқартиради. Қирдириб олдириши афзалдир. Хотин-қизлар эса қисқартирадилар. Яъни, соч ўримларининг ҳар биридан бармоқнинг бир бўғими микдорича қияди ёки ўрилмаган бўлса сочларини тўплаб, уларнинг учларидан бармоқ бўғими қадар қияди (кесади).

6 — Ҳожи ҳайит кунни Ақаба тошларини отган, сочларини қирдирган ёки қисқартирган бўлса, эҳромини ечса бўлаверади. Энди унга, эҳромга кирганида ҳаром бўлган атир суриш, кийим кийиш, соч, тирноқ ва

бошқа нарсаларни олиш каби қатор нарсалар ҳалол бўлиб, фақатгина рафиқаси билан жинсий алоқа қилишигина ҳаром бўлади. Чунки таматтуъ ва бошқа ҳаж турига ният қилган ва Қудум тавофи билан саъй қилмаган ҳожининг, хотини билан жинсий алоқа қилиши, Ифоза тавофи ва Сафо ила Марва оралиғида саъй қилиши билангина ҳалол бўлади.

7 — Тошларни отган, қурбонликларни сўйган, сочини кирдириб ёки қисқартириб олдирган ҳожи ўша куни, агар имкони бўлса ифоза тавофини қилиш учун Маккага йўл олади. Ифоза тавофидан сўнгра Қудум тавофи билан саъй қилмаган ҳамда таматтуъ ва бошқа ҳаж турига ният қилган одам, саъй қилади. Ифоза тавофи ва саъйни ҳайит куни қилиш афзалдир. Ҳайит кунидан кечикса ҳам, зарари йўқдир.

8 — Ифоза тавофининг вақти зулҳижжа ойининг ўнинчи кунидан бошланиб, охирининг чегараси йўқдир. Энг афзали эса, уни ташриқ кунларидан кечиктирмасликдир.

Ҳайит кунги амаллар ҳақида огоҳлантириш

1 — Ҳожи ҳайит кундаги амалларни куйидаги тартибда қилади:

- а) ақаба тошларини отиш;
- б) қурбонлик сўйиши фарз бўлса, қурбонлик сўйиш;
- в) сочларни кирдириш ёки (ёппасига) қисқартириш;

г) саъй қилмаган ҳожининг ифоза тавофи ва саъй қилиши;

Ҳайит кунидаги амалларни шу тартибда қилиш машруъ ва афзалдир. Бироқ, бу амалларнинг бирини иккинчисидан илгари қилса, жоиздир. Чунки, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳайит куни олдин ёки кейин қилинган амаллар ҳақида сўралганларида: «Қилаверинг, зарари йўқ!» — деб жавоб берганлар (Муттафакун алайҳ).

2 — Эҳромдан биринчи чиқиш. Бу билан эҳромдаги одамга эҳромга кирганида ҳаром қилинган рафиқаси билан жинсий алоқа қилишдан бошқа барча нарса ҳалол бўлади. Бу эҳромдан чиқиш уч нарса: Ақаба тошларини отиш, сочларни қирдириш ёки ёппасига қисқартириш ва ифоза тавофидан иккитасини қилиш билан амалга оширилади. Саъй қилиш эса, саъйини қилмаган одам учундир. Агар учинчиси — ифоза тавофини қилса, эҳромдан иккинчи марта чиқади ва унга барча нарса ҳатто рафиқа билан жинсий алоқа қилиш ҳам ҳалол бўлади.

3 — Ҳаж қурбонлигига оддий қурбонликларга яраган жонлиқлар яроқлидир. Яъни, қурбонлик муайян ёшга кириши шартдир: қўйнинг ёши олти ой, эчкининг ёши ўн икки ойдан, туя беш ёшдан, қорамол икки ёшдан кичик бўлмаслиги, касаллик, қарилик, ғилайлик, кўрлик, чўлоқлик ва танасининг ҳар жойидаги чиноқлик каби айбу нуқсонсиз бўлиши шарт.

4 — Таматтуъ ва Қирон ҳажига ният қилган битта одам учун битта қўй ёки туя ва қорамолларнинг еттидан бир улуши билан қурбонлик қилиш раводир.

5 — Жонлиқ сўйиши фарз бўлсада сўймаган одамнинг ҳаж кунлари уч кун, юрти — хонадонига қайтган пайтида эса етти кун рўза тутиши фарздир. Уч кунлик рўзани, Оиша ва Абдуллоҳ ибн Умар разияллоху анҳумолар ривоят қилган қуйидаги ҳадисга кўра, Ташриқ — зулҳижжа ойининг ўн биринчи, ўн иккинчи ва ўн учинчи кунлари тугилса ҳам жоиздир: «Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва саллам Ташриқ кунлари ҳаж қурбонлиги топа олмаган аёлларга рўза тутишга рухсат бердилар» (Имом Бухорий ривояти).

Ушбу рўзани умра эҳромига кирганидан сўнгра тутса ҳам бўлади. Бироқ, арафа ва ҳайит кунлари тутмайди. Чунки «Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва саллам икки ҳайит кунлари ва арафа куни Арафотда рўза тутишни таъқиқладилар» (Бунинг далиллари юқорида «Рўза тутиш ҳаром ва макруҳ бўлган кунлар» сарлавҳаси остида қаламга олинди).

БЕШИНЧИ: ҲОЖИ ТАШРИҚ КУНЛАРИ НИМА ҚИЛАДИ?

Юқорида айтиб ўтилганидек, Ташриқ кунлари — зулҳижжа ойининг ўн биринчи, ўн иккинчи ва ўн учинчи кунларидир. У кунлари иккита ибодат қилинади. Улар:

1 — Мазкур кунлар кечаси Минода тунаш

Ташриқ кечалари Минода тунаш ҳажнинг вожибларидан биридир. Минода узрсиз тунамаган одам, (бу гуноҳи учун) жонлиқ сўяди. Тунаш вожиблигининг миқдори эса, кечанинг бошланиши ёки охирининг кўп

қисмида Минода туришдир. Агар ҳожи кечанинг бошланиш қисмида Маккага тушиб кетган ва кечанинг ярмидан кейин қайтиб келган ёхуд кечанинг ярмидан кейин Минодан айрилган бўлса, зиммасидаги вожибни бажаргани учун унга бирон жарима йўқдир.

2 — Ташриқ кунлари уч жамарот тошларини отиш

Тошларни куёш заволдан ўтгач отилади:

- Ҳожи Маккадан энг узоқ ва Хийф масжиди ёнидаги кичик жамарот тошларини кетма-кет еттита отади. Ҳар тош отишида такбир келтиради. Сўнгра, бир оз олдинга чиқиб, кодир бўлганича ўзи суйган дунё ва охираат манфаатлари учун дуо қилади.

- Сўнгра, ўрта жамарот тошларини кетма-кет еттита отади ва ҳар отишида такбир айтади. Тошларни отиб бўлгач чап томонга чиқиб, қиблага юзланиб, ўзи суйган тилаклар билан дуо қилади.

- Сўнгра, катта жамарот — Ақаба тошларини кетма-кет еттита отиб, ҳар отишида такбир айтади. Тошларни отиб бўлгач дуо қилмай орқасига қайтади.

Жамарот тошларини отишдаги тартиб вожибдир: биринчи кичик, кейин ўрта, сўнгра эса ақаба жамароти тошлари отилади.

- Ташриқ кунлари беш вақт намознинг тўрт ракаатликлари қаср қилиниб, жамланмасдан ўз вақтида ўқилади.

3 — Зулҳижжа ойининг ўн иккинчи кунида тошларнинг барчасини отиб бўлган ҳожи, агар хоҳласа,

Минодан (Маккага) тушиши, хоҳласа ўн учинчи кунга ўтар кечаси ҳам Минода тунаши ва ўн учинчи куни куёшнинг заволидан сўнгра уччала Жамаротларда тошларни отиши мумкин. Зулҳижжа ойининг ўн учинчи кунига ўтар кечаси ҳам Минода қолиш, эрта айрилишдан кўра афзалдир. Бироқ, ҳожи бу икки ишдан бирини қилишда эркиндир. Ўн учинчи кунда эса, Минодан куёш ботадиган пайтга қадар айрилиш вожибдир.

ВИДОЛАШУВ ТАВОФИ

Ҳаж амалларини бажариб Маккаи Мукаррамадан айрилмоқчи бўлган ҳожининг (Каъба билан) видолашиш учун етти марта тавоф қилиши вожибдир. У, тавофдан сўнгра саъй қилмайди. Чунки Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Бировингиз охирги иши Уй (Каъба) бўлмай йўлга отланмасин!» — деганлар (Имом Муслим ривояти).

Видолашув тавофи ҳоиза ва туғруқ кони кўраётган жувонлардан соқит бўлиб, улар сафарга отланаверадилар. Агар қонлари Макка бинолари жойлашган ерлардан чикмай туриб тўхтаб қолса, уларнинг ҳам Видолашув тавофини қилишлари вожиб бўлади.

УМРА ҚИЛИШ ҲАҚИДА ЛЎНДА ТУШУНЧА

1 — Эҳромга кириш

Мийқотда кийимларни ечиб, эҳром боғланади. Эҳром боғлаш асносида мустаҳаб бўлган амаллар юқорида зикр қилинди. Умрачи эҳром боғлагач, умра ибодатини қилиш учун ният қилади ва: «Лаббайкаллоҳумма, умратан!» (Аллоҳим, умра ибодатини қилиш учун амрингга мунтазирман!), деб товушини баралла кўтариб талбияни бошлаб юборади: «Лаббайкаллоҳумма лаббайк! Лаббайка лаа шарика лака лаббайк! ...» (Аллоҳим, амрингга мунтазирман, мунтазирман! Амрингга мунтазирман ва Сенинг шеринг йўқдир! ...).

2 — Тавоф

Умрачи Маккага етиб келгач Ҳарам сари йўл олади ва Каъбаи Шарифа атрофида Ҳажарул асваддан бошлаб, Ҳажарул асвадда тугатиш учун етти марта тавоф қилади. Тавофни тугатгач, Иброҳим алайҳиссалом мақоми ортида икки ракаат намоз ўқийди.

3 — Саъй

Умрачи тавофдан сўнгра Сайъ майдонига ўтиб, Сафо тепалигига чиқади ва қўлларини кўтариб қиблага юзланган ҳолатида:

﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾

«Албатта Сафо ва Марва Аллоҳ (буюрган) маросимлардандир» (Бақара: 158), биз Аллоҳ (оятда) бошлаган жойдан бошлаймиз», — дейди. Сўнгра:

((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، أَنْجَزَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ))

«Ягона шериксиз Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқдир. Эгадорлик ва ҳамд Унингдир. Ҳолбуки, У, барча нарсга қодирдир. Ягона Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқдир. У ваъдасига вафо қилди, кулига ёрдам берди, душманларни Ўзи мағлуб қилди», дея уч марта такрорлаб, орада дуо қилади (Имом Муслим ривояти). Буни Марва тепалигида ҳам айнан такрорлайди.

Сафо ва Марва тепаликлари орасида оддий юриш билан юрилсада, фақатгина, икки яшил чироклар оралигида (шошилгандек) тезроқ юрилади.

Саъйнинг саноғи еттита бўлиб, кетиш ҳам, қайтиш ҳам биттадан ҳисобланади.

4 — Сочларни қирдириб ёки қисқартириб олиш

Сочни ёппасига қирдирилади ёки ёппасига қисқартирилади. Бу билан умрачи умрасини тугаллайди ва эҳромидан бутунлай чиқади.

ҲАЖ ҚИЛИШ ҲАҚИДА ЛЎНДА ТУШУНЧА

1 — Ҳожи зулҳижжа ойининг саккизинчи кунда Макка шаҳрида ҳаж қилиш ниятида эҳром боғлар экан: «Лаббайкаллоҳумма, бихажжати» (Аллоҳим, ҳаж қилиш учун амрингга мунтазирман!) — дейди ва Минога қараб йўл олади. Минода тунаб, пешин, аср, шом, хуфтон ва бомдод намозларини ўз вақтида, тўрт ракаатли намозларни қаср қилиб ўқийди.

2 — Ҳожи, зулҳижжа ойининг тўққизинчи куни куёш балққанидан сўнгра Арафот тоғига йўл олади. Пешин ва аср намозларини Арафот чегаралари ичида битта азон ва иккита такбир билан қаср ва жам қилиб ўқийди.

3 — Арафотдан куёш ботганидан сўнгра сокинлик билан Муздалифа сари йўл олади. Шом намозини хуфтон намози билан жамлаб, битта азон ва иккита такбир билан ўқийди. Хуфтон намозини қаср қилиб, икки ракаат ўқийди. Ҳожи Муздалифада тунади ва ўша жойда бомдод намозини ҳам ўқийди. Машъарул Ҳаромда Аллоҳ таолони зикр қилади. Узри бўлган одамларнинг кечанинг ярмида Муздалифадан (Минога) кетишлари жоиздир.

4 — Ҳожи ҳайит куни Муздалифадан куёш балққанидан сўнгра Минога йўл олиб, катта жамаротда еттита тошни кетма-кет отади. Ҳар отишида такбир айтади.

5 — Ҳожи қурбонлигини ҳайит куни Маккада ёки Минода ҳайит кунидан кейинги уч кун давомида сўйиши, ундан ейиши, бировларга улашиши ва садақа қилиши жоиздир. Агар қурбонлик олишга пули бўл-

маса ҳаж қилар экан уч кун, ҳаждан ўлкасига қайтганидан сўнгра эса етти кун рўза тутади.

6 — Ҳожи сочларини ё қириб, ёки қискартириб олади ва бу билан эҳромдан биринчи марта чиқади. Энди унга эҳром ўрагач таъқиқланган нарсалар ҳалол бўлсада, фақатгина, рафиқаси билан жинсий алоқа қила олмайди.

7 — Ҳожи Ифоза тавофини қилиш учун Маккага йўл олади. Таматтуъ ва бошқа ҳажни ният қилган ва Қудум тавофи билан бирга саъй қилмаган бўлса, Ифоза тавофини қилиб бўлгач саъй қилади. У бу билан эҳромдан бутунлай чиқади ва унга рафиқаси билан жинсий алоқа қилиши ҳам ҳалол бўлади.

8 — Сўнгра, ҳожи Минога қайтади ва у ерда кундузлари уч жамарот — кичик, ўрта ва катта жамаротларда тошларни отиб, Ташриқ кечалари Минода ётиб қолади.

9 — Ҳожи Макка шаҳридан чиқмоқчи бўлса, Видолашув тавофини қилиб, саъй қилмайди ва ўша онда (ўлкаси ёки Мадина шаҳрига) сафарга чиқиши мумкин.

РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМНИНГ МУБОРАК МАСЖИД- ЛАРИНИ ЗИЁРАТ ҚИЛИШ

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг масжидларини зиёрат қилиш суннати муаккада бўлиб, хадисларда унинг зиёрати учун муайян вақт белгиланмаган. Ушбу зиёратнинг ҳажга алоқаси йўқ бўлиб, у, ҳажнинг тўлдирувчиси ёки маносик-ибодатларидан бири эмас. Шунинг учун ҳаж қилган ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг масжидларини зиёрат қилмаган одамларнинг ҳажи комил ва соғломдир.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг масжидларини зиёрат қилиш одоблари бўлиб, уларни шундай хулосалаш мумкин:

1 — Зиёратчи Масжидга ўнг оёғини босиб кирар экан:

((بِسْمِ اللَّهِ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي،

وَأَفْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ))

«Аллоҳнинг номи билан (кираяпман). Расулуллоҳга салавоту саломлар ёғилсин! Аллоҳим, мен учун раҳмат дарвозаларингни оч!» — дейди.

2 — Сўнгра, икки ракаат Таҳиййатул масжид намозини ўқийди. Уни Равзаи шарифада ўқиши афзалдир. Равзаи шарифа — Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг минбарлари билан хужралари оралиғида жойлашган.

3 — Сўнгра, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қабрларига юзланиб, вақор ва одоб билан туриб шундай дейди:

((السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ. السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَةَ خَلْقِ اللَّهِ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَأَشْهَدُ أَنَّكَ عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ، وَأَنَّكَ بَلَغْتَ الرِّسَالَةَ، وَأَذَيْتَ الأَمَانَةَ، وَنَصَّحْتَ الأُمَّةَ، وَجَاهَدْتَ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ. فَجَزَاكَ اللَّهُ عَن أُمَّتِكَ أَفْضَلَ مَا جَزَى نَبِيٍّ عَن أُمَّتِهِ))

«Ассалому алайкум, эй Расулуллоҳ! Ассалому алайкум, эй Набийюллоҳ! Ассалому алайкум, эй Аллоҳ халқларининг сараси! Аллоҳнинг саломи, раҳмати ва баракаси устингизга ёғилсин, эй Пайғамбар!

Аллоҳим, Муҳаммад ва унинг оиласига Иброҳим ва унинг оиласига ёғдирганинг каби салаватларни ёғдир! Аллоҳим, Муҳаммад ва унинг оиласига Иброҳим ва унинг оиласига ёғдирганинг каби баракотларни ёғдир! Дарҳақиқат, Сен ҳамду улуғликка лойиқ Зотсан!

(Ё Расулуллоҳ), мен сизнинг пайғомни етказганингиз, омонатни адо этганингиз, Умматга насиҳат қилганингиз ва Аллоҳ йўлида лойиқ бўлганидек жиход

қилганингизга гувоҳлик бераман. Аллоҳ сизни умма-тингиз номидан ўз уммати номидан мукофотлаган пайғамбарлардан ҳам яхшироқ мукофотласин!».

4 — Сўнгра, ўнг томонга бир оз юриб, Абу Бакр разияллоҳу анҳуга салом бериб, унинг учун Аллоҳдан розилик тилайди ва шундай дейди:

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَبَا بَكْرٍ صَفِيِّ رَسُولِ اللَّهِ، وَصَاحِبِهِ فِي الْغَارِ،

جَزَاكَ اللَّهُ عَنْ أُمَّةٍ رَسُولِ اللَّهِ خَيْرًا»

«Ассалому алайкум, эй Расулуллоҳнинг сара дўсти ва ғордаги ҳамроҳи бўлган Абу Бакр! Аллоҳ таоло сизни Расулуллоҳнинг уммати номидан яхши нарсалар билан мукофотласин!».

Сўнгра, ўнг томонга бир оз юриб, Умар разияллоҳу анҳуга салом бериб, унинг учун Аллоҳдан розилик тилаб:

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا عُمَرَ الْفَارُوقِ، وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. جَزَاكَ اللَّهُ عَنْ

أُمَّةٍ رَسُولِ اللَّهِ خَيْرًا»

«Эй Умар Форук, ассалому алайкум ва раҳматуллоҳи ва баракотух. Аллоҳ таоло сизни Расулуллоҳнинг уммати номидан яхши нарсалар билан мукофотласин!» — дейдида, йўлига давом этади.

5 — Агар Аллоҳ таолога дуо қилмоқчи бўлса қабрдан узоклашиб, қиблага юзланиб, Аллоҳ таолога хоҳлаган нарсасини дуо қилиши ва Аллоҳнинг лутфидан хоҳлаганича тилаши мумкин.

Шу билан зиёрат тугайди.

6 — Зиёратчининг Қубо масжидида намоз ўқиши, Бақийъ қабристони ва Уҳуд шаҳидларини зиёрат қилиши мустаҳабдир.

РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ҚИЛГАН ҲАЖ

Жобир ибн Абдуллоҳ разияллоҳу анҳу айтди:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (Мадинада) тўққиз йил истиқомат қилган бўлсаларда, ҳаж қилмаган эдилар. Ўнинчи йилда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаж қилишлари одамларга эълон қилинди. Мадинага тумонат одам йиғилди. Уларнинг ҳар бири Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга ҳаж қилиб, унинг каби амал қилишни хоҳларди. Биз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан йўлга отланиб, Зулҳулайфага етиб келдик. (Ўша ерда) Асмо Умайс қизи Муҳаммад ибн Абу Бакрни туғди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга нима қилиши кераклиги ҳақида сўраб одам юборди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга: «Ғусл қилинг, қондан сақланиш учун чов орасидан энлик латтани ўтказиб, уни белдан бошқа латта билан боғлаб, эҳром боғлайверинг!» — дея жавоб бердилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам масжидда намоз ўқигач, майдонда Қусво (деб аталган туялари)га минганларида, пиёда ва уловларига минган тумонат одамга кўзим тушди. Унинг ўнг, чап ва орқа томонларида ҳам тумонат одам бор эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизнинг ўртамизда турар, унга ваҳий нозил бўлар, у эса ваҳийнинг баёнларини жуда яхши билар, биз у нима қилса ўшандай амал қилишга ҳаракат қилар эдик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тавҳид ифодаси билан:

«لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ
وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ»

«Аллоҳим, амрингга мунтазирман! Амрингга мунтазирман! Сенинг шеригинг йўқдир. Амрингга мунтазирман! Дарҳақиқат, ҳамдлар, неъматлар ва эгадорлик Сенингдир! Сенинг шеригинг йўқдир!» дея талбия айта бошладилар. Одамлар ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга қараб талбия айта бошладилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса уларнинг бу ишларига эътироз билдирмай, талбия айтишда давом этдилар».

Жобир разияллоҳу анху айтди: «Биз ҳажга ният қилган ва умра қилиш кераклигини билмас эдик. Каъбага етиб келгач Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам рукни силаб, уч тавофни шитоб ва тўрт тавофни оддий юриб қилдилар ва Иброҳим мақомига ўтиб:

﴿ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ﴾

«... **ва Иброҳимнинг** (Каъбатуллоҳни бино қилаётган вақтида) **турган ўрнини намозгоҳ қилиб олинг**» (Бақара: 125) оятини ўқиб, Мақомни ўзлари билан Каъба ўртасига олдилар».

(Жобир разияллоҳу анхудан ривоят қилаётган ровий Жаъфар ибн Муҳаммад раҳимахуллоҳ) айтди: Отамнинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақида шундай деганларини биламан: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (Мақомнинг орқасидаги)

намозда «Кул хуваллоху аҳад» ва «Кул йаа айюҳал каафирувн» сураларини ўқиб, Рукнга қайтдилар ва уни силадилар».

Жобир разияллоху анху айтди: «Сўнгра, Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва саллам эшикдан Сафо (тепалиги)га чиқдилар. Сафога яқинлашгач:

﴿ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ ﴾

«Албатта Сафо ва Марва Аллоҳ (буюрган) маросимлардандир» ояти (Бақара: 158) оятини ўқиб: «Мен Аллоҳ (оятда) бошлаган жойдан бошлайман!» — деб, (саъйни бошлар эканлар) Сафо тепалигига чикиб Каъбани кўрдилар ва қиблага юзланиб, Аллоҳни яктолаб, такбир айтар экан:

((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، أَنْجَزَ وَعَدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ))

«Ягона шериксиз Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқдир. Эгадорлик ва ҳамд Унингдир. Ҳолбуки, У, барча нарсага қодирдир. Ягона Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқдир. У ваъдасига вафо қилди, қулига ёрдам берди, душманларни Ўзи мағлуб қилди» дея уч мартадан такрорлаб, улар орасида дуо қилдилар.

Сўнгра, Марвага (қараб) туша бошладилар. Водийнинг ўртасига етиб келгач югура бошладилар ва тепаликка кўтарила бошлагач ўртамиёна юра бошладилар. Марва (тепалиги)га етиб келгач Сафода қил-

ганларини такрорладилар. Охирги саъйларини Марва тепалигида тугатиб: «Агар охирида кўрганим шу ҳукмни бошида билганимда, қурбонлик ҳайвонларни олиб келмаган ва (тавофу саъйим ила) умра қилиб, эҳромдан чиққан бўлардим. Кимнинг ёнида қурбонлиги бўлмаса эҳромдан чиқсин ва бу (ибодатларини) умра қилсин!» — дедилар. Суроқа ибн Молик ибн Жаъшам: «Ё Расулуллоҳ, бу шу йилимиз учунми ёки абадий шундай бўладими?» — деб савол берганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бармоқларининг бирини иккинчисига кириштириб икки марта: «Умра, ҳаж ичига киргандир!» дедилар-да, сўнгра: «Йўқ, бу абадул-абад» жумласини қўшиб қўйдилар.

Алий (разияллоҳу анҳу) Ямандан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг туяларини олиб келди ва Фотима (разияллоҳу анҳо)нинг эҳромдан чиқиб, бўялган кийимлар кийгани ҳамда сурма қўйганини кўргач аччиқланди. Шунда Фотима разияллоҳу анҳо: «Дадам менга шундай қилишни буюрдилар», — деди.

Алий Ироқда турган пайтида шундай деди: Мен Фотима қилган ишдан аччиқланиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хузурига фатво сўраб бордим ва Фотима қилган ишдан норози эканимни баён қилдим. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «(У) тўғри айтибди. (У) тўғри айтибди. Сиз ҳажга эҳром боғлар экан нима деган эдингиз?» — дедилар. Мен: «Аллоҳим, мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам нима ниятда эҳром боғлаган бўлсалар, мен ҳам ўша ниятда эҳром боғладим, — деганман» — дедим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Мен

билан бирга қурбонликларим бор, сиз эҳромдан чиқманг!» — дедилар.

Алий разияллоҳу анху Ямандан олиб келиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга етказган туяларнинг сони юзта эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва қурбонликлари бирга бўлган одамлардан бошқа барча (умрачилар) эҳромдан чиқдилар ва Тарвия куни Мино сари йўлга отланиб, ҳаж учун (янги) эҳром боғладилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (уловларига) миндилар ва бизга пешин, аср, шом, хуфтон ва бомдод намозларини имом бўлиб ўқидилар. Қуёш чиккунича бир оз турдилар ва Намирада (кигизга ўхшаш) жун(ли матоҳ)дан чодир қуришга амр қилдилар. (Намира — Арафот тоғининг ёнидаги жой бўлиб, Арафотнинг бир қисми эмасдир). Сўнгра юра бошладилар. Қурайш қабиласи: Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қурайш жоҳилият замонида турганидек Машъарул Ҳаромда туради, деб ўйлар эди. (Бунинг сабаби, қурайшликлар жоҳилият замонидаги ҳаж асносида Арафот тоғида эмас, Машъарул Ҳаромда турар эдилар. Машъарул Ҳаром эса Муздалифадаги Қазах тоғи эди. Баъзи олимлар: Машъарул Ҳаром — Муздалифанинг барча жойидир, деганлар. Бошқа араблар эса Муздалифадан ўтиб, Арафот тоғида турар эдилар. Шу боис, қурайшликлар ўз одатларига кўра, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Муздалифадан ўтмаслигини тушунишар эди. Бироқ, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Муздалифадан Арафотга ўтиб кетдилар. Чунки, Аллоҳ таоло Уни куйидаги оятида шунга буюрган эди:

﴿ تَمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ ﴾

«Сўнгра, одамлар тушиб келган жойдан тушинглар!» (Бақара: 199). Яъни, бошқа араблар тушган жойдан тушинглар! Қурайшликларнинг Муздалифада туришларининг сабаби, Муздалифа Ҳарам чегаралари ичида эди. Қурайшликлар эса ўзларини «Ҳарам аҳли» ўлароқ ҳисоблар ва: Биз Ҳарам аҳлимиз ва Ҳарамнинг чегараларидан ташқарига чиқмаймиз, — дейишар эди).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (Муздалифада турмай, Арафотга) ўтиб кетдилар. Намирада чодирнинг қурилганини кўргач, унга қўндилар. Қуёш (заволдан) оғач Қусво (туялари)ни эгарлашга буюрдилар ва (унга миниб) Батнул Водийга келиб, одамларга хутба қилдилар. (Батнул Водий — Арана сойи бўлиб, айрим қавлларга кўра Арафотнинг бир қисми эмасдир).

Ва шундай дедилар: «(Бировингизнинг) қонини (тўкиш) ва молу мулкларини (талон тарож қилиш) шу шаҳарингиздаги, шу ойингиздаги шу кунингизнинг ҳаромлиги каби сизларга ҳаромдир. Гапларимни яхшилаб эшитинглар, жоҳилият ишларининг барчаси оёқларим остидадир (бекордир). Жоҳилият (даврида тўкилган) қонлар оёқларим остидадир. Илк ўлароқ оёқларим остига олган қонимиз — Саъд уруғида сут эмган ва Ҳузайл (қабиласи) тарафидан ўлдирилган Ибн Рабиа ибн Ҳориснинг қонидир. (Оёқларим) остига олган илк рибо — бизнинг рибомиз — Аббос ибн Абдулмутталибнинг рибосидир. Унинг барчси бекордир.

Хотин-қизлар ҳуқуқида Аллоҳ таолодан қўрқингиз! Чунки уларни Аллоҳнинг омонати билан олдингиз ва таносил аъзоларини ўзингизга Аллоҳнинг сўзи билан ҳалол қилдингиз! Улар зиммасидаги сизларнинг ҳаққингиз, уларнинг сизларнинг тўшагингизни сиз ёқтирмаган одамларга бостирмасликларидир. Агар бостирсалар уларни қон чиқмайдиган даражада уринглар! Қоринларини ўртача тўйдириш ва ўртача кийинтириш эса, уларнинг сизларнинг зиммангиздаги ҳуқуқларидир.

Мен сизларга бир нарсани ташлаб кетмоқдаманки, уни ушлагандан сўнг ҳеч адшмайсизлар. (У) — Аллоҳнинг китобидир!

Сизлардан мен ҳақимда сўралади. (Ўшанда) нима деб жавоб қайтарасизлар?». Одамлар: Сизнинг (пайғомни) етказганингиз, (омонатни) адо этганингиз ва (Умматга) насиҳат қилганингизга гувоҳлик берамиз!, дедилар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кўрсатгич бармоқларини осмонга кўтариб, одамларга нўқигандек: «Аллоҳим, гувоҳ бўл! Аллоҳим, гувоҳ бўл! Аллоҳим, гувоҳ бўл!» дея уч марта такрорладилар. Сўнгра азон ва иқомат (такбир) айтиб пешин, сўнгра иқомат (такбир) айтиб аср намозларини ўқидилар. Улар орасида бошқа намоз ўқимадилар.

Сўнгра (уловларига) миниб Мақифга келгач Қусво туяларининг қорнини (Раҳмат тоғининг ёнбағирларига тўшалган) қоя тошларга қаратиб, ўзлари эса пиёдалар тўпланган жой олдида туриб, қиблага юзландилар. (Раҳмат тоғи — Арафотнинг қоқ ўртасида жойлашган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам каби Мавқифда туриш мустаҳабдир).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Куёшнинг доираси ботиб, (уфқдаги) сариқлик кетгунича (Арафотда) турдилар. Сўнгра орқаларига Усомани миндириб, тизгинни қаттиқ тортиб (Арафотдан) туша бошладилар. Қаттиқ тортганларидан туянинг боши узангига тегай дер эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўнг қўлларини кўтариб: «Ҳой одамлар, шошилманглар! Шошилманглар!» — дер, бирон тепаликка келиб қолсалар, туялари чиқишга қийналмаслиги учун, тизгинни бўшатар эдилар. Муздалифага етиб келгач битта азон ва икки такбир билан шом ва хуфтон намозларини ўқидилар ва икки намоз орасида биронта ҳам тасбиҳ айтмадилар. Сўнгра тонг отгунича ёнбошладилар. Бомдод намозини субҳи (содик) кўрингач битта азон ва битта такбир билан ўқиб, Қусволарига миниб, Машъарул Ҳаромга келиб, қиблага юзланиб Аллоҳга дуо қилдилар, Аллоҳни улуғладилар, яктоладилар ва таҳлил айтдилар. (Уфқ) ўта сарғайгунича турдилар ва куёш чиқишидан илгари йўлга тушдилар. Орқаларига Фазл ибн Аббос разияллоҳу анҳумони миндириб олдилар. Фазлнинг сочлари чиройли, оппоқ ва юзлари порлаб турарди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам келар экан олдиларидан жувонлар югуриб ўтдилар. Фазл уларга қарай бошлади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўллари билан Фазлнинг юзини тўсди. Бироқ Фазл юзини ўгирар, бошқа томонга боқар эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг юзни тўсса, (энди) бошқа томондан қарар эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Меҳсар водийсига етиб келгач уловларини тезлатиб, катта Жамрадан чиққан йўлдан юра бошладилар ва дарахт

олдидаги Жамрага етиб келиб, еттита тош отдилар. Ҳар отишда такбир айтдилар. Водийнинг ўртасидан отдилар ва Манҳар (қушхона — ҳайвонлар сўйиладиган) тарафга ўтиб, ўз қўллари билан олтмиш учта ҳайвон бўғизладилар. Қолганларини эса Алийга бердилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Алийни қурбонликларга шерик қилдилар. Сўнгра ҳар туядан бир парча гўшт олиб, уни қозонга солиб пиширишга буюрдилар. Алий ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам пиширилган гўшздан еб, унинг шўрвасидан ичдилар.

Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уловларига миниб Каъбани тавоф қилиш учун тушиб кетдилар. Маккада пешин намозини ўқидилар ва замзам сувини (қудуқдан) чиқараётган Абдулмутталиб қабиласига бориб: «Мутталиб ўғлонлари, (замзамдан) чиқаринглар! Одамлар сизларнинг суғоришингизни тортиб олишмаса эди, мен сизлар билан бирга сувни чиқарар эдим!» — дедилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам одамлар узатган замзам сувини ичдилар» (Имом Муслим ривояти).

МУНДАРИЖА

БЕШИНЧИ РУКН: ҲАЖ	1
Ҳажнинг рукнлари.....	5
Биринчи рукн: эҳром боғлаш.....	5
Иккинчи рукн: тавоф	14
Учинчи рукн: саъй	19
Тўртинчи рукн: Арафот тоғида туриш.....	21
Ҳажнинг фарзлари.....	23
Умранинг рукнлари	23
Эҳтиёж ҳис этилган муҳим фойдалар.....	24
Биринчи: ҳожи тарвия куни нималар қилади?	24
Иккинчи: ҳожи арафа куни нималар қилади?	25
Учинчи: ҳожи муздалифада нималар қилади?	27
Тўртинчи: ҳожи ҳайит куни нималар қилади?	28
Бешинчи: ҳожи ташрик кунлари нима қилади? ...	32
Видолашув тавофи	35
Умра қилиш ҳақида лўнда тушунча	36
Ҳаж қилиш ҳақида лўнда тушунча	38
Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муборак масжидларини зиёрат қилиш	40
Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қилган ҳаж.....	44
МУНДАРИЖА	53

